

Motion till riksdagen

1986/87:Jo278

Lars Werner m. fl. (vpk)

Livsmedelspolitiken

I Sverige bestäms jordbruksproduktionens inriktning och omfattning av marknaden och dess lönsamhetsvillkor. En allt starkare opinion kräver förändringar av detta.

Alla medborgare behöver trygg tillgång till föda. Den skall vara näringsrik, smaklig och hälsosam. Den skall kunna köpas till priser som alla har råd att betala. Det är från dessa utgångspunkter jordbruksproduktionen skall bestämmas.

Den samhälleliga politiken på detta område har traditionellt i första hand syftat till att reglera förhållandena inom själva jordbruket. För ett antal årtionden sedan hade detta sin grund i att "modernäringen", jordbruket, var direkt försörjningskälla för huvuddelen av befolkningen. Vi har i dag en helt förändrad bild. Huvuddelen av tidigare brukningsenheter har slagits ut, yttre rationalisering, ökad maskin användning, insatsmedel och andra former för mer effektiv produktion har lett till att en jordbruksbefolkning på några få procent svarar för en jordbruksproduktion mycket större än tidigare. Produktionen har stor betydelse för övriga grupper. Många arbetar med transporter, förädling och distribution av livsmedel. Jordbruket är sålunda fortfarande "modernäring" i den meningen.

Men denna totala förändring i jordbruksproduktionen, med specialisering, koncentration och uppkomsten av en omfattande förädlingsindustri, har fått en rad både oönskade och oönskade konsekvenser. Samhället har emellertid ännu inte dragit tillräckliga slutsatser av den faktiska förändringen av verkligheten. Det är hög tid att vidga begreppet jordbrukspolitik till en allmän livsmedelspolitik. En sådan skall omfatta inte bara produktion av livsmedel och råvaror till livsmedel utan också förädling och distribution, frågan om konsumenternas inflytande, frågan om koncentrationen och om behovet av lokal livsmedelsproduktion. Livsmedelspolitiken skall reglera strukturen. Den skall ange inriktning på resurshushållning, god markanvändning och beakta alla viktiga miljökrav.

Odlingens omfattning

En grundläggande princip beträffande jordbrukets omfattning är att all åkermark också skall brukas.

De klimatiska och andra förutsättningarna är mycket skilda i olika delar av landet men variationsmöjligheterna är också stora. Ett skäl att bedriva jordbruk i alla delar av landet är dess stora regionalpolitiska betydelse. En

stor del av glesbygdens folk är sysselsatta inom jord- och skogsbruk. En levande miljö i hela landet, ett levande Sverige, där människor bor och arbetar, där landskapet inte är igenväxt och förbuskat, förutsätter ett levande jordbruk. Beredskapsskäl måste också beaktas. Vid en avspärning skall vi dels klara totalförsörjningen, dels klara försörjningen i varje enskild del av landet. Också detta talar, trots alla skillnader i jordens produktivitet m. m., för jordbruk i alla landsdelar. I själva verket är det viktigt att de olika regionerna blir så "självförsörjande" som möjligt, att vi inte utarmar vissa områden och godtar en okontrollerad centralisering, innebärande att foder, mjölk, kött, bröd osv. i växande grad transporteras kors och tvärs över landet. Detta medför också färskare livsmedel av bättre kvalitet.

Jordbruket kan inte alltid ses som en fristående näring utan kan med fördel ses i kombination med andra sysselsättningar. Sambandet med skogsbruket är naturligt och traditionellt i många delar av landet. Också frukt- och trädgårdsodling, bärödling/plockning, biodling, jakt, svampodling/plockning, diverse hantverk, turism och fiske kan ses som delar av en allsidig verksamhet för att upprätthålla jordbruket också i områden med lägre produktivitet.

Överskottsproblem

Förra årets spannmålsskörd uppgick till 5,6 miljoner ton, i stort sett oförändrad sedan 1985. Spannmålsöverskottet blev 1,3 miljoner ton. Även på animaliesidan finns samma problem. Vi behöver exportera ca 10 % av nötköttet och ungefär det dubbla av fläsket.

Vårt överskott kommer inte världens svältande människor till godo. Världshandeln med livsmedel dikteras av samma princip som all annan handel – vinstintresset. Bara de som har råd att betala kan ta del av produktionsöverskottet. Nödvändigt bistånd, hjälpsändningar och övrigt värdefullt arbete av stater, internationella organ och frivilliga krafter ändrar inte på grundläggande orsaker till skillnaderna mellan fattiga och rika länder. Det kan inte heller vår livsmedelspolitik göra. Det är främst genom stora mängder insatsmedel – handelsgödsel, bekämpningsmedel, importerade fodermedel – som vårt överskott uppstår. Därför innebär ett läge med tyngande överskott ett utmärkt tillfälle att lägga om jordbruks- och livsmedelsproduktionen till en mer balanserad produktion.

Produktionens inriktning

Enganska stor och växande del av produktionen av fläsk, broileroch ägg sker nu i "djurfabriker", skilda från det egentliga jordbruket. Det finns tendenser att transnationella företag tar över delar av animalieproduktionen och skaffar kontroll över både avel och fodertillförsel. Det finns också anledning att både från etiska och folkhälsosynpunkter vara starkt kritisk till formerna för denna fristående animalieproduktion. Det sammanhänger bl. a. med användningen av s. k. kemoterapeutiska (antibiotikaliknande) medel i uppfödningen. Vpk anser att nya "djurfabriker" inte skall få uppföras och de befintliga inte byggas ut. De bör i stället på sikt avvecklas och produktionen

knytas till jordbruket i decentraliserade, måttligt stora anläggningar.

Dagens ofta ensidiga odling utarmar jorden och gynnar angrepp av skadegörare. Bekämpningen formas ofta till ett slags kemiskt krig mot naturen. En allsidig växtföljd, anpassad efter regionala förhållanden, minskar däremot förekomsten av ogräs, skadedjur och växtsjukdomar. Det är av flera skäl viktigt att i högre utsträckning än i dag producera proteinfodret inom landet. En successiv avveckling av kemikalieanvändningen kan – åtminstone i inledningsskedet – leda till lägre avkastning av vissa grödor, men är ändå önskvärd.

Ekologiska hänsynstaganden och risken för resistensbildning är skäl att söka andra vägar än kemikalieanvändning. Så länge bekämpningsmedel används behöver vi en förstärkt produktkontroll. En ökad satsning på resistensförädling är också viktig. Möjlighet till viss framgång anses föreligga beträffande 90 % av sjukdomarna på lantbruksväxter samt vissa viktiga frukt-, bär- och köksväxtslag. För växtskadedjuren är kunskaperna sämre beträffande tänkbara resultat.

Det som i debatten kallas alternativ odling är knappast något entydigt begrepp, även om det finns grupper av producenter och distributörer som har formulerat regler för sin verksamhet. Det gemensamma är avståndstagandet från gifter och övriga medel i produktionen som försvårar ett jordbruk i ekologisk balans. Alternativodlingen bör gynnas och få samhällets stöd för att utveckla och sprida metoder, kunnande och erfarenhet.

Trädesersättningen är till nackdel för redan etablerade alternativodlare eftersom de ofta har träda eller gröngödslingsvall. Ersättningen betalas endast ut till utökat trädesavtal jämfört med förhållandena 1984/85. Alternativodlare bidrar inte till spannmålsöverskottet och bör få ersättning för all trädesareal. Enligt liknande resonemang kan förmalningsavgiften på alternativodlad brödsäd avskaffas, liksom slaktdjursavgiften för alternativuppfödda djur. Slaktdjursavgiften borde kunna användas som instrument även beträffande djur som föds upp med konventionella metoder. Ett avskaffande av slaktdjursavgiften inom norra stödområdet, som "importerar" kött från södra Sverige, skulle stimulera en mera regionalt balanserad produktion.

Fisket i försörjningen

Fisket har som näring ofta kombinerats med jordbruk; det gäller inte enbart insjöfisket utan i stor utsträckning också havsfisket. Det egentliga yrkesfisket är numera av ganska liten omfattning. Fisk är en viktig källa för att tillföra kroppen animaliskt protein. Från konsumentsynvinkel är därför fiskerinäringen av stor betydelse. Utöver näringsmässiga skäl talar flera andra för att livsmedelspolitiken bör främja en ökad produktion och konsumtion av fisk och fiskprodukter.

Räknat per individ är Sverige världens största importör av fiskprodukter. Efterfrågan är alltså redan nu stor. Det finns därför utrymme för utbyggnad av fiskförädlingen om det görs i samplanering med andra näringar. Fisket bör ges bättre villkor och försättning. Även vattenbruk med odling av olika slag bör utvecklas. En kraftig expansion på detta område skulle kunna ge arbete åt flera tusen personer, samtidigt som det minskar sårbarheten på

området och kan åstadkomma en faktisk kostförbättring. Ett optimalt fiske förutsätter noggranna kunskaper om fiskebeståndens storlek och havets ekologi. Fisket måste utformas så att långsiktig lönsamhet och fiskevård gynnas och kortsiktiga vinstintressen bekämpas.

Fisket kan spela större roll i folkhushållet om vi etablerar en statlig fiskepolitik – där hänsyn tas till de stora skillnaderna i öst- och västkustfiske – med sikte på att bättre utnyttja havets resurser och med ekologiska hänsyn för att ge arbete och försörjning.

Trädgårdsnäringen

70 % av produktionen är koncentrerad till området Skåne, Blekinge, Halland, Östergötland och Stockholms län – Skåne står ensamt för 60 %! Denna obalans kan minskas genom förbättrad information och kunskapsöverföring. Betingelserna för trädgårdsodling kan förbättras genom sambruk av lagerutrymmen och maskinutrustning. Efterfrågan på trädgårdsprodukter ökar. Men trädgårdsnäringen är pressad av importkonkurrens och har en svag ställning organisatoriskt. Gränsskyddet behöver ses över.

Matoch makt

70 % av livsmedelsproduktionen passerar genom jättegrossisternas (KF, ICA, Dagab-NK-Åhléns) händer. Dessa styr livsmedelsteknologin och matkvaliteten. Specialisering av arbetet har liksom ensidig produktion medfört en fortgående utarmning av arbetets innehåll och yrkeskunskaper hos livsmedelsarbetarna. Livsmedelsarbetarförbundet går också som enda svenska fackförbund till offensiv mot storskalighet och försämrad matkvalitet. I ett näringspolitiskt program kräver förbundet decentralisering och ökat inflytande för konsumenterna.

Kraven som borde omfattas av hela arbetarrörelsen gäller en decentraliserad och mindre sårbar produktion och förädlingsindustri med en regional spridning för att slå vakt om självförsörjning, garantera sysselsättning, vidareutveckla och bredda yrkeskunnandet och skapa bättre arbetsvillkor i samtliga produktionsled.

Livsmedelsindustrin ägs till ca 1/3 av privata svenska kapitalägare. Volvo-Beijerkoncernen dominerar. Ca 12 % ägs av enskilda utländska kapitalägare, där de största världsföretagen på området finns representerade, som holländska Unilever, schweiziska Nestlé, CPC International, Cadbury osv.

Den hårda priskonkurrensen i detaljhandelsledet, dvs. ett hårt tryck på att skära ner kostnaderna, har lett till ett minskat sortiment och specialiserad produktion vid varje enhet. Ett samarbete med verkstadsindustrin har inletts, där maskinleverantörerna nu spelar en avgörande roll för utvecklingen inom livsmedelsindustrin. Det teknologiska kunnandet övergår därmed till maskinindustrin. Härigenom har de ledande i Sverige – Alfa Laval, Tetra Pak, PLM, Volvo-Beijer m. fl. – även en stark ställning internationellt.

Den kemiska industrin, vilken levererar bekämpningsmedel till jordbruket och tillsatser till livsmedelsindustrin, har också ett betydande inflytande.

Eftersom denna bransch domineras starkt av multinationella intressen och maktkoncentration, ökar sårbarheten i det svenska jordbruket och inom livsmedelsproduktionen.

Ett fåtal stora maktgrupper har fört oss in i en snabb utveckling mot högteknologisk produktion, stordrift och specialisering. Utslagning av mindre och medelstora företag sker också i snabb takt. Med hänsyn till beredskap, nationellt oberoende, sysselsättning och regionalpolitik innebär detta en farlig utveckling.

Volvos makt över vår mat är ett slående exempel på koncentration och monopolisering inom livsmedelsbranschen. Livsmedelssektorn svarar för nära 10 % av Volvos omsättning. Biljätten är på väg att genom sitt Proventor Food AB bli landets största livsmedelsjätte. Volvo reglerar en stor del av svenska folkets matvardag. Genom Cardo tar man ett avgörande grepp över biotekniken och utvecklingen av utsädet via Hillehög och Weibulls.

Kapitalets makt över maten måste inskränkas

Jordbrukspolitiken måste vidgas till en heltäckande livsmedelspolitik. Hela produktionskedjan från råvara, förädling, distribution och till handeln, måste samordnas planmässigt.

Konsumentinflytande

Konsumenterna har i dag mycket litet inflytande över hur den mat vi alla äter framställs och över prissättningen på varorna. Det finns inte någon stark, organiserad konsumentrörelse. KF ägs visserligen av konsumenterna själva genom ca 2 miljoner medlemmar och sägs representera det starkaste demokratiska inslaget i den svenska livsmedelsförädlingen och distributionen. KF:s inriktning har dock följt de kapitalistiska ägargruppernas utveckling i många avseenden. Dock har KF visat större lyhördhet för satsningar på alternativa och avkemikaliserade varor allteftersom konsumenternas krav har vuxit fram.

I de högindustrialiserade länderna har jordbruket som ekonomisk bas i samhället förlorat i betydelse. Några få procent av befolkningen är direkt sysselsatta i jordbruket som utmärks av hög mekanisering och stor insats av ofta importerade produktionsmedel. Jordbruksproduktionens betydelse har förskjutits från att ha varit folkflertalets både utkomstkälla och kostförsörjningsmöjlighet till att gälla det senare.

Det mest påtagliga inflytandet över livsmedelspolitiken har konsumenterna i dag genom den konsumentdelagation som är en av parterna vid jordbrukspriserförhandlingarna. Hittills har dock dessa förhandlingar varit hårt bundna av beslut i riksdagen genom de löpande jordbruksavtalen. Dessutom är konsumentdelegationen inte renodlat konsumentinriktad till sin sammansättning. Här finns, förutom representanter för de fackliga organisationerna och riksdagspartierna, representanter för det privata näringslivet i tillverkar-, grossist- och handelsleden. Det har måhända fungerat någorlunda eftersom det endast varit leden före grossister och handel man förhandlat om och man därför haft gemensamt intresse av så låga råvaru- och produktpriser som möjligt. Men om man skall vidga livsmedels-

politiken att omfatta också dessa led, kan en konsumentdelegation knappast vara sammansatt på detta vis. Det behövs andra och fler kanaler för konsumentinflytande.

Den offentliga sektorn konsumerar stora mängder livsmedel på daghem, sjukhus, skolor, militärförläggningar osv. Den äger också betydande jordbruksarealer. Vid offentlig upphandling bör villkor ställas så att konsumenternas behov av giftfria och högkvalitativa livsmedel tillgodoses. Härigenom skulle en stimulans ges åt en riktig produktionsinriktning och ett bidrag lämnas till folkhälsan och vettigare konsumtionsmönster.

Livsmedelsarbetarna har i likhet med konsumenterna förlorat möjligheten att i dag kontrollera varornas kvalitet. Samtidigt finns det nu ett mycket starkt engagemang hos enskilda konsumenter, miljörörelsen, vissa producer/center/jordbrukare och livsmedelsarbetare. Folkhälsofrågorna har mött ett nytt starkt gensvar hos stora grupper också inom den fackliga rörelsen i övrigt, vid sidan av den vanligare arbetsmiljökampen.

Bristen på konsument- och folkrörelseinflytande hämmar dock det starka engagemanget att få utlopp till att bli en verklig maktfaktor. Det behövs en strategi för detta, typ den som livsmedelsarbetarna nu kämpar för. Det behövs forskare och forskning som kan påbörja arbetet med en alternativ och mindre sårbar produktion av livsmedel men också en sådan plan för kemikalie- och övrig varuproduktion. Syftet skall vara att öka produkternas kvalitet utifrån konsumenternas behov.

För en ny livsmedelsproduktion med en strategi och helhetssyn även på folkhälsa, miljö och arbetsmiljö, behövs en samverkan mellan facket, forskare, konsumenter och miljörörelse. Därför kan ett första steg vara att ett forskningsinstitut helt oberoende av nuvarande maktgrupper inom livsmedelsindustrin byggs upp.

Ett första steg mot ökat konsumentinflytande över matpengarna är att inrätta konsumentdelegationer inom SPK, statens pris- och kartellnämnd, och använda priskontroll, övervakning och prisstopp i högre utsträckning. Företagen måste då förhandla om sina prishöjningar och konsumenterna kan här få möjlighet till insyn och påverkan genom en större öppenhet vid sådana förhandlingar.

Sammansättningen av dessa konsumentdelegationer i SPK bör utredas. Om man utgår från intressegrupperingar kan det vara lämpligt att inrätta en konsumentdelegation vid förhandlingar med insatsvaruledet och en annan vid förhandlingar med handel och industri i ledet efter jordbruket och dess förädlingsindustri.

Med en sådan konstruktion kan konsumentdelegationens sammansättning vid jordbruksprisförhandlingarna behållas. Intressena blir rätt klart utskilda i de olika leden. Livsmedelssubventionerna bör vid fördelningen ingå i jordbruksprisförhandlingarna.

Konsumenten och livsmedlen

Livsmedlen skall vara bra, näringsriktiga och ha ett rimligt pris. Den ökade användningen av konstgödsel, bekämpningsmedel och kemiska tillsatser står i strid med kravet om bra livsmedel. Bra livsmedel skall vara färska och så litet raffinerade som möjligt. (Med detta menar vi t. ex. att mjöl borde vara

mindre finmalet och potatis ätas i mera naturlig form. inte som chips. pommes frites m. m.) Detta kräver en decentraliserad livsmedelsindustri.

Mot. 1986/87
Jo278

Folkhälsan

Med utgångspunkt från att huvuddelen av all cancer är att hänföra till miljöfaktorer i vid bemärkelse, har det sagts att kosten skulle kunna spela roll vid så stor andel som 60 % av all cancer hos kvinnor och 40 % av all cancer hos män.

Den moderna livsmedelsteknologin har på olika sätt lett till nya kemiska ämnen i kosten. Den kemiska teknologin har medfört genomgripande förändringar i alla led av produktion, lagring och beredning av vår mat. En oacceptabelt stor del av de kemikalier och gifter som påverkar oss når oss alltså genom livsmedel via rester från skilda stadier i en konstlad hantering. Dessutom kan i födan finnas biologiskt producerade gifter, t. ex. mögelgifter. Vi får nitrat, tungmetaller och asbestfibrer genom dricksvattnet. Substanser från bekämpningsmedel och konstgödsel kommer till oss genom jordbruket. Konserveringsmedel, färgämnen och konsistensgivare tillförs av livsmedelsindustrin.

Med denna kunskap är det oförsvarligt att vi fortsätter att utsätta oss själva och kommande generationer för risker och ohälsa. Det är endast kapitalintressen utanför den vanlige medborgarens kontroll som skördar frukterna av en sådan politik.

Växtodling

Det är angeläget att utforma det framtida jordbruket på sådant sätt att behovet av konstgödsel minskar och användandet av bekämpningsmedel försvinner. Utbrytning av djurhållning från det egentliga jordbruket skapar bl. a. stora problem med överskott av gödsel. En ökad areal av baljväxter skulle kunna tillgodose proteinbehovet och samtidigt lösa en del av problemen med arealanvändningen. Dessutom har det positiv inverkan på så sätt att det minskar behovet av kvävegödsling. Ett jordbruk med växtodling och djurhållning i kombination ger de bästa möjligheterna till en produktion i ekologisk balans.

Världen och vi

Vår livsmedelspolitik är hela tiden beroende av omvärlden, vilket lett till den form av gränsskydd och reglering vi sedan länge har.

Trots överskottet skulle vi inte utan vidare klara försörjningen vid en avspärrning. Vi är nämligen i hög grad beroende av import för att jordbruket i sin nuvarande form skall fungera. En tredjedel av alla insatsmedel i jordbruket importeras, t. ex. maskiner, bränsle, konstgödsel, bekämpningsmedel och foderprotein. Det säljs bortemot åtminstone 30 olika fabrikat av jordbruksmaskiner i Sverige, med ett otal modellvarianter. För närvarande har vi ingen tillverkning i landet. Både beträffande konstgödsel och bekämpningsmedel finns det kartellliknande överenskommelser mellan till-

verkarna, vilket håller priserna uppe. Det s. k. världsmarknadspriset på spannmål är ett konstlat pris som styrs av ett fåtal privata storföretag (främst de s. k. fem systerarna) och vissa länder med konstant överskottsproduktion.

I dag pågår en kamp mellan västmakterna liksom mellan de transnationella bolagen om herraväldet över tredje världens folk och dess behov av livsmedel, läkemedel, etc. Världssvälten är kolossal, inte minst på grund av de stora bolagens makt över produktionen av primära basbehov och på grund av samma bolags skövling och miljöförstöring av jordarna i tredje världen. Men också i USA är svälten omfattande. Många barn lider av direkt eller indirekt svält i denna en av de rikaste av nationer.

Nästan samtliga industriländer har ett starkt skyddsnät kring sin jordbruksproduktion. Det är därför missvisande att hävda att vi i avgörande grad skulle få billigare livsmedel om vi lät "världsmarknadspriserna" slå igenom, med resultat att huvuddelen av det svenska jordbruket skulle slås ut och finnas kvar endast där de bästa jordarna finns. Att satsa på en sådan utveckling vore att bedra oss själva. Om vi drastiskt minskar jordbruksproduktionen och blir beroende av att köpa utifrån, finns det ingen som av den anledningen kommer att sälja billigt till oss.

För att få så bra och billig mat som möjligt bör vi trygga vår egen livsmedelsproduktion och i största utsträckning göra oss oberoende.

Hemställan

Med hänvisning till det i motionen anförda hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om alla medborgares behov av trygg tillgång, till rimliga priser, på näringsrik och hälsosam föda,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att jordbrukspolitiken måste vidgas till en heltäckande livsmedelspolitik,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om regional "självförsörjning" av livsmedel i hela landet,

4. att riksdagen beslutar att inga nya "djurfabriker" skall få uppföras och att de befintliga skall avvecklas,

5. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en successivt avvecklad kemikalieanvändning, alternativ odling och om en produktion i ekologisk balans,

6. att riksdagen beslutar att ett forskningsinstitut helt oberoende av nuvarande maktgrupper inom livsmedelsindustrin inrättas, vars verksamhet skall bygga på en helhetssyn även på folkhälsa, miljö och arbetsmiljö,

7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en statlig fiskepolitik med sikte på att bättre utnyttja havets resurser utifrån ekologiska hänsyn,

[att riksdagen hemställer hos regeringen om inrättandet av konsumentdelegationer inom statens pris- och kartellnämnd.¹]

8. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att vid offentlig upphandling till exempelvis barnomsorg, äldreomsorg och sjukvård villkorställs så att konsumenternas behov av giftfria och högkvalitativa livsmedel tillgodoses,

Mot. 1986/87
Jo278

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att monopolism inom livsmedelsindustrin bör bekämpas.¹]

Stockholm i januari 1987

Lars Werner (vpk)

Bertil Måbrink (vpk)

Jörn Svensson (vpk)

Oswald Söderqvist (vpk)

Nils Berndtson (vpk)

Inga Lantz (vpk)

Jan Jennehag (vpk)

¹ 1986/87:N428.

